

УДК 37.037

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**Н. В. Фунтікова**

У статті проаналізовані пізнавальні можливості аксіологічного підходу до вивчення проблеми виховання інтелігентності у студентів вищих навчальних закладів. На основі аналізу наукової літератури (філософської та педагогічної) визначені основні категорії аксіологічного підходу, їх зміст та взаємодія. Обґрунтована актуальність використання аксіологічного підходу в аналізі зазначеної наукової проблеми. Виявлений аксіологічний зміст виховання інтелігентності у студентської молоді.

Ключові слова: аксіологічний підхід, інтелігентність, пізнавальні можливості.

Дослідження проблеми виховання інтелігентності у студентської молоді вимагає визначення гносеологічного потенціалу різноманітних методологічних підходів, оскільки саме їх вибір дає можливість визначити свого роду «систему координат», у яких вивчається ця проблема.

Розгляд вищої освіти як явища культури, частини культурного світу, простору виховання людини культури передбачає розуміння культури як цінності й системи цінностей (Г. Вижлецов)[4], процесу «... реалізації загальних цінностей протягом історичного розвитку» (Г. Ріккерт) [20, с. 68], сукупності об'єктивних цінностей, що здійснюються в процесі історичного розвитку людського суспільства, як «... утілення в життя ідеальних цінностей» (С. Франк) [24, с. 177], що і зумовлює мету нашої статті – аналіз пізнавальних можливостей ціннісного (аксіологічного) підходу в межах нашого дослідження.

Актуальність аксіологічного підходу (Н. Асташова, Б. Гершунський, В. Гінецинський, І. Ісаєв, А. Кирьякова, Б. Лихачов, З. Равкін, В. Сластьонін, Г. Чижакова, Є. Шиянов та інші) для вирішення проблеми виховання інтелігентності у студентів вищих навчальних закладів зумовлена сучасними тенденціями розвитку світового освітнього простору, переходом до гуманістичної освітньої парадигми,

необхідністю побудови ієрархії цінностей виховання особистості у вищій школі України.

Гуманізація вищої освіти відбувається, зокрема, як процес набуття гуманістичними цінностями статусу пріоритетних в освітньому просторі, як прийняття й визнання людини головною цінністю, стрижневим, системоутворчим елементом системи цінностей вищої освіти.

Інструментом гуманізації є аксіологізація вищої освіти як процес її модернізації шляхом посилення ціннісно-сислової спрямованості виховання і навчання, трансляції цінностей культури, створення умов для діалогу культур, «... розвитку креативно-ціннісних властивостей особистості, без яких неможливий акт творчості, самостійної діяльності людини, спрямованої на досягнення високих результатів, значних цілей життя, професійного зростання» [10, с. 6].

Необхідність використання аксіологічного підходу пов'язана, з одного боку, з генезою проблеми нашого дослідження та з визначенням його концептуальних засад, з іншого – з пошуком ціннісних засад формування змісту виховання у вищій школі, сучасних виховних орієнтирів, оскільки, як зазначає В. Сластьонін, науково-педагогічне пізнання здійснюється не тільки з метою здобуття істинного знання, а й з метою повного задоволення соціальних потреб, і саме аксіологічний підхід створює механізм зв'язку між пізнанням та практичною діяльністю, даючи можливість проаналізувати спрямованість особистості на «... осмислення, визнання, актуалізацію та створення матеріальних і духовних цінностей, що складають культуру людства» та вирішувати завдання гуманізації суспільства [18, с. 184]. Аксіологічний підхід, як стверджують дослідники, іманентно властивий гуманістичній педагогіці з огляду на її спрямованість на людину як найвищу соціальну цінність [19].

Сутність аксіологічного підходу, на думку В. Сластьоніна, розкривається через систему базових принципів:

- рівноправність філософських поглядів у межах єдиної гуманістичної системи цінностей при збереженні різноманітності їхніх культурних і етнічних особливостей;
- рівнозначність традицій і творчості, визнання необхідності вивчення й використання вчень минулого і можливості духовного

відкриття в сьогоденні й майбутньому, взаємозбагачувального діалогу між традиціоналістами й новаторами;

- екзистенціальна рівність людей, соціокультурний прагматизм замість демагогічних суперечок про підстави цінностей, діалог і подвижництво замість месіанства й індиферентності [18].

Педагогічний вектор аксіологічного підходу спрямований на створення педагогічних умов для сприйняття й прийняття особистістю загальнолюдських і національних цінностей як власних, для перетворення їх на особистісні цінності, на суб'єктивні життєві смисли.

Вивченням освітніх цінностей та ціннісних підходів до організації та вивчення системи освіти з позицій визнання самоцінності людини та цінності освіти займається окрема галузь педагогічного знання – педагогічна аксіологія. Предметом педагогічної аксіології є, з точки зору В. Сластьоніна, формування ціннісної свідомості, ціннісного відношення, ціннісної поведінки особистості [22, с. 99].

Системотворчою категорією аксіологічного підходу є категорія «цінність», що розглядається як специфічна форма прояву відносин між суб'єктом і об'єктом (В. Сластьонін, Г. Чижакова) [22, с. 100], позитивна значущість предметів та їх властивостей для суб'єкта діяльності з точки зору здатності цього предмета задовольнити певні потреби (С. Анісімов) [1], абстрактні ідеї, що втілюють у собі суспільні ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належного (А. Кирякова) [11, с. 7].

Існуючи як речі та їх властивості, суспільні ідеали або індивідуальні ціннісні уявлення, цінності, на думку О. Палей, являють собою спробу «... внести впорядкованість у людське існування» [17, с. 81].

В сучасній науці цінності характеризуються, як правило, такими ознаками як: доцільність, значущість, корисність, необхідність, нормативність (С. Анісімов, Л. Буєва, О. Здравомислов, М. Каган, А. Кирякова, В. Тугаринов, І. Фролов, В. Ядов) [1; 6; 9]. Інші дослідники визначають ще одну характеристику цінностей – антиномічність у суспільній свідомості як їх протиставленість користі (М. Зеленцова) [8], біполярність їх структури, що виявляється в протистоянні кожній позитивній цінності (моральній, естетичній, релігійній тощо) відповідної антицінності (І. Бабурова) [2, с. 12], та наявності внутрішніх протиріч, наприклад, приналежність до статі,

відвертість-закритість, виграш-програш тощо (В. Крижко, І. Мамаєва) [12, с. 36].

Обираючи для себе значущі об'єкти – надаючи ціннісного смислу предметам, явищам, людям, відносинам, людина усвідомлює себе в світі, самоздійснюється як суб'єкт свідомості, творець самосвідомості, створює власний світ і таким чином формує власну ціннісну свідомість як форму відображення дійсності, що дозволяє їй будувати простір своєї життєдіяльності як духовно-моральний і осмислювати власне життя й дійсність на основі духовних цінностей [22, с. 121].

В основі ціннісної свідомості лежить уявлення про взаємообумовленість, взаємозалежність, взаємодію всіх явищ світу. Центром гуманістичної ціннісної свідомості, яка є основою інтелігентності як особистісної якості, є людина як найвища цінність, «... вища ієрархічна цінність у світі, цінність духовного порядку» (М. Бердяєв) [3, с. 62], що зафіксоване й у Конституції України [статті 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 34, 35, 36, 43, 45, 48, 53, 54], тому й власне можливість процесу виховання інтелігентності у студентської молоді зумовлюється тим, наскільки в змісті й організації вищої освіти реалізується гуманістична освітня парадигма, водночас, розробка системи виховання інтелігентності у студентів та її впровадження в педагогічний процес вищих навчальних закладів може стати засобом аксіологізації, гуманізації системи вищої освіти.

Ціннісна свідомість має системний характер, вона формується як певна система цінностей, ціннісних орієнтацій людини.

У науці існують різноманітні класифікації цінностей, зокрема, виділяють [11, с. 22–25]:

- об'єктивні (предметні – добро і зло, культурні надбання людства) та суб'єктивні цінності (цінності свідомості – суспільні установки, оцінки, інтереси) (О. Дробницький) [5];
- абсолютні цінності (життя, здоров'я, знання, прогрес, гуманність, справедливість, духовне вдосконалення людини), антицінності (передчасна смерть, хвороби, голод, містика, деградація людини) та відносні (релятивні) цінності (політичні, релігійні, моральні, класові тощо) (С. Анісимов) [1];
- матеріальні, соціальні й духовні цінності [12, с. 31];

- нематеріалістичні (патріархальні), матеріалістичні та постматеріалістичні (постпатріархальні) цінності (Р. Інглхарт, А. Митрофанова) [15];
- цінності-цілі (термінальні) та цінності-засоби (інструментальні) (М. Рокич) [26, с. 421];
- наявні та цільові цінності, цільові ж у свою чергу поділяються на: цінності-цілі, цінності-ідеали, цінності бажання та цінності належного (В. Момов);
- цінності-норми, цінності-ідеали, цінності-цілі й цінності-засоби (В. Ядов) [21];
- утилітарні (користь), пізнавальні (істина), управлінські (порядок), моральні (добро), естетичні (краса), споживацькі (задоволення), творчі (творення нового) ціннісні смисли діяльності (В. Сагатовський).

Але незалежно від підходів до класифікації цінностей, як зазначає А. Кирьякова, людина, істина, добро, краса, пізнання, щастя, творчість, свобода, праця, батьківщина завжди визнавалися ключовими цінностями, а отже, саме вони є загальнолюдськими цінностями, оскільки визначають домінантні орієнтації людства у всі історико-культурні періоди його розвитку [11, с. 25–26].

Причому, намагаючись визначити сутність цінностей та їх види, учені прагнуть знайти джерело суспільних та особистісних цінностей та сферу суспільної свідомості, у якій вони зберігаються. Зокрема, В. Франкл вважає, що цінності не є суб'єктивними, вони концентруються в особливій «ноетичній» сфері суспільства, а кожна людина відкриває їх для себе самостійно [25]; Д. Леонт'єв зазначає, що цінність абстрактних сутностей (істини, добра, краси) не може бути виведена з потреб людини, вона не є вторинною, а «... має самостійну значущість» [13, с. 18]; В. Налімов обґрунтовує існування «семантичного вакууму», у якому впорядковані найважливіші цінності людського існування, що визначають зміст культури людства [16, с. 60–65]; М. Зеленцова обстоює думку про те, що «... не тільки темперамент, характер, вітальні потреби, а й вищі духовні властивості людини, такі як моральність, любов до прекрасного, прагнення до знань, біологічно обумовлені й укорінені в природі людини ... іманентні людині й культурі в цілому» [8, с. 73].

Специфіка ціннісної свідомості особистості як системного

утворення пов'язана, зокрема, з тим, що людина, віддаючи перевагу певним предметам, їх властивостям, відношенням, не тільки обирає для себе певні цінності, але й обов'язково вибудовує власну їх ієрархію, що і визначає особливості системи цінностей кожної особистості, причому загальною характеристикою ціннісної свідомості є не тільки її ієрархічність (від вищих, духовних, до нижчих, екзистенціальних), але й нелінійність, що передбачає її багатовимірність і динамічність [11, с. 20; 12, с. 31].

Процес виховання інтелігентності передбачає створення діалогу, в якому система цінностей кожної особистості структурувалася б відповідно до гуманістичних ідей навколо базової цінності – Людини і включала б такі групи цінностей:

- цінності-цілі, що відображають «Я-концепцію» особистості та головний вектор її розвитку й саморозвитку;
- цінності-знання, що відбивають гуманістично орієнтовану картину світу особистості і є основою її гуманістичного світогляду;
- цінності-відношення, які формують самоусвідомлення й спрямованість особистості;
- цінності-якості, що включають комплекс особистісних якостей інтелігентної людини.

Зазначені групи цінностей запропоновані Є. Зеленовим як зміст системи цінностей планетарного виховання[7, с. 75], але, враховуючи, зв'язок планетарного виховання і виховання інтелігентності, вважаємо можливим і перспективним використати їх і для визначення аксіологічного змісту процесу виховання інтелігентності.

Проблема співвідношення загальнолюдських і національних цінностей у ціннісній свідомості особистості може вирішуватися по-різному, але завжди відповідно до мети виховання, прийнятої в суспільстві. Визнання в межах нашого дослідження інтелігентності як мети виховання дає можливість не протиставляти загальнолюдські й національні цінності, а вважати їх простором культурного діалогу, в якому відбувається самовизначення й зростання особистості, оскільки діалектика загального й окремого, загальнолюдського й національного дає можливість несуперечливо приймати суспільні пріоритети й формувати власну позицію, власний ціннісний світ.

Цінності як специфічні утворення в структурі індивідуальної свідомості є ідеальним взірцем і орієнтиром діяльності особистості й

суспільства (В. Сластьонін, Г. Чижакова) [22, с. 100], тому система цінностей визначає спрямованість особистості, спрямованість процесу її становлення, спрямованість процесу виховання, вибудовуючи певну «систему духовних координат», карту природного та соціального світу особистості, «...без якої вона може заблукати і втратити спроможність діяти цілеспрямовано та послідовно» [23, с. 216].

Ціннісні орієнтації особистості являють собою систему усталених відношень її до світу та самої себе як налаштованість на певні цінності, вони розкривають ідеали, інтереси, потреби особистості, характер її відношення до дійсності [22, с. 128–129; 12, с. 25].

Цінності, ціннісні орієнтації особистості становлять її ціннісне знання. Як зазначають В. Сластьонін та Г. Чижакова, на основі ціннісного знання, що є змістом ціннісної свідомості особистості, формується відношення людини до світу, людей, до самої себе [12, с. 121]. Специфіка цінності як форми вияву відношень між суб'єктом і об'єктом полягає в тому, що це відношення встановлюється як власний вільний вибір суб'єктом своєї позиції. Як зазначає І. Бабурова, саме «... усвідомлення суб'єктом цінності об'єкта дійсності та його оцінка формують особливий вид відношення до нього – ціннісне відношення» [2, с. 12]. Ціннісне відношення включає когнітивний, емоційний і поведінковий аспекти і характеризується безкорисливістю, душевним прагненням, вільним вибором, почуттями задоволення, радості, душевного піднесення [2, с. 12; 14].

Ціннісне відношення до світу є найважливішою характеристикою особистості та її діяльності разом із пізнанням світу та його практичним освоєнням [8], тому процес виховання інтелігентності у вищій школі має бути обов'язково орієнтований на формування гуманістичного рівня смислового розвитку особистості, який характеризується саме ціннісним відношенням студентської молоді до інших людей, внутрішньою спрямованістю на благо інших людей, суспільства, людства в цілому [22, с. 126], що і визначає сутність інтелігентності як особистісної якості та прагнення особистості реалізувати цю спрямованість у власній діяльності, ціннісно орієнтованій поведінці.

Розуміння процесу виховання у вищій школі як процесу формування ціннісної свідомості й ціннісної поведінки особистості [12, с. 24] дає можливість розглядати й сам процес виховання як пріоритетну

цінність для суспільства, оскільки саме в процесі виховання вища школа реалізує своє головне завдання – виховувати Людину, здатну не тільки жити в громадянському, демократичному суспільстві, але й розвивати його, створювати суспільний простір, що базується на цінностях громадянського суспільства, на прагненні загальнолюдського блага, що і є змістовою основою інтелігентності. Саме тому визнання інтелігентності цінністю виховного процесу у вищій школі надає йому ціннісного смислу.

Використання аксіологічного підходу в нашому дослідженні дає можливість розкрити ціннісний смисл виховання інтелігентності у студентської молоді, який виявляється на трьох рівнях:

по-перше, виховання інтелігентності у студентської молоді значною мірою забезпечує цінність вищої освіти для держави, оскільки держава, безумовно, зацікавлена у формування інтелектуальної еліти, здатної проектувати й здійснювати свою професійну діяльність на морально-етичних засадах та з урахуванням історичного досвіду й перспектив внутрішнього розвитку держави та укріплення її позицій на світовому рівні;

по-друге, процес виховання інтелігентності у студентів є цінністю для суспільства, оскільки забезпечує наступність у його розвитку та можливість збереження й збагачення культурних цінностей і смислів, суспільних ідеалів;

по-третє, виховання інтелігентності є цінністю для особистості, оскільки формує активний вектор її розвитку й саморозвитку як цілісної, творчої, неповторної Людини, яка є водночас цінністю й носієм культурних цінностей суспільства й людства.

Аксіологічні аспекти вищої освіти, формуючи її власне «людський вимір», зумовлюють необхідність визначення перспектив особистісного розвитку, потенціалу особистості як «меж можливого» [10, с. 7], ідеалу, якого особистість має прагнути в процесі самовиховання, самобудівництва. Саме це визначає актуальність аксіологічного підходу для нашого дослідження та необхідність вивчення гносеологічних можливостей інших методологічних підходів.

Література

1. Анисимов С. Ф. Духовные ценности: производство и потребление / С. Ф. Анисимов. – М.: Мысль, 1988. – 253 с.

2. Бабурова И. В. Воспитание ценностных отношений школьников в образовательном процессе: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Бабурова Ирина Васильевна; ГОУ ВПО «Смоленский государственный университет». – Смоленск, 2009. – 41 с.
3. Бердяев Н. А. О назначении человека / [Сост. Н. А. Бердяев, Л. И. Греков, А. П. Поляков, П. П. Гайдено и др.]. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
4. Выжлецов Г. П. Аксиология культуры / Г. П. Выжлецов. – СПб.: С.-Петербург. ун-т, 1996. – 150 с.
5. Дробницкий О. Г. Проблемы нравственности / О. Г. Дробницкий. – М.: Наука, 1977. – 334 с.
6. Здравомыслов А. З. Потребности, интересы, ценности / А. З. Здравомыслов. – М.: Наука, 1986. – 223 с.
7. Зеленов Є. А. Теоретичні основи планетарного виховання студентської молоді / Є. А. Зеленов. – Луганськ: НОУЛІЖ, 2008. – 272 с.
8. Зеленцова М. Г. Антиномия ценности и пользы в современной аксиологии / М. Г. Зеленцова // Вестник гуманитарного факультета ИГХТУ. – 2007. – Выпуск 2. – С. 69–73.
9. Кирьякова А. В. Аксиологический аспект воспитания личности / А. В. Кирьякова // Теоретико-методологические проблемы современного воспитания: [сборник научных трудов]. – Волгоград: Перемена, 2004. – С. 89–90.
10. Кирьякова А. В. Развитие аксиологического потенциала личности в условиях университетского образования / Кирьякова А. В. // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2006. – № 1. – Том 1: Гуманитарные науки. – С. 6–14.
11. Кирьякова А. В. Теория ориентации личности в мире ценностей: монография / А. В. Кирьякова. – Оренбург, 1996. – 187 с.
12. Крижко В. В., Мамаева І. О. Аксиологічний потенціал державного управління освітою: навч. посібник / Василь Крижко, Ірина Мамаєва. – К.: Освіта України, 2005. – 217 с.
13. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: Опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15–26.
14. Лузянина Л. Л. Ценностное отношение к обучаемому как компонент коммуникативной культуры учителя / Л. Л. Лузянина // Вестник Омского университета. – 1999. – Выпуск 4. – С. 116–118.
15. Митрофанова А. Три системы ценностей в современном мире / Митрофанова А. – Режим доступа: <http://gumilevica.tripod.com/Matter/Article17>
16. Налимов В. В. В поисках иных смыслов / В. В. Налимов. – М.: Прогресс, 1993. – 280 с.
17. Палей Е. В. Ценностное отношение как система / Е. В. Палей // Вестник гуманитарного факультета Ивановского государственного химико-технологического университета. – Иваново, 2007. – Выпуск 2. – С. 81–86.
18. Педагогика: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов / Под ред. В. А. Сластенина. – М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 576 с.

19. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: учеб. [для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений] / [С. А. Смирнов [и др.]]; под ред. С. А. Смирнова. – 4-е изд., испр. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 256 с.
20. Риккерт Г. Философия истории / Г. Риккерт // Философия жизни. – К.: Ника-Центр, 1998. – 512 с.
21. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / [Л. В. Борзикова[и др.]]; под ред. В. А. Ядова. – Л.: Наука, 1979. – 264 с.
22. Слостенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию / Слостенин В. А., Чижикова Г. И. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
23. Суїменко Є. Феномен незнання, або Дещо про освічене неuczтво // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 3. – С. 212–220.
24. Франк С. Л. Етика нігілізма / С. Л. Франк // Вехи. Из глубины. – М., 1991. – С. 167–199.
25. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 367 с.
26. Шапарь В. Б. Практическая психология. Инструментарий / Шапарь В. Б., Тимченко А. В., Швыдченко В. Н. – Ростов-на Дону: Феникс, 2002. – 688 с.

В статье проанализированы познавательные возможности аксиологического подхода к изучению проблемы воспитания интеллигентности у студентов высших учебных заведений. На основе анализа научной литературы (философской и педагогической) определены основные категории аксиологического подхода, их содержание и взаимодействие. Обоснована актуальность использования аксиологического подхода в анализе названной научной проблемы. Выявлено аксиологическое содержание воспитания интеллигентности у студенческой молодежи.

Ключевые слова: аксиологический подход, интеллигентность, познавательные возможности.

In the article cognitive possibilities of the axiological approach to the investigation of the problem of intelligent personality development at students of higher educational institutions are analyzed. On the basis of analysis of the scientific literature (philosophical and pedagogical) the basic categories of the axiological approach, their content and interaction are defined. Actuality of the axiological approach usage in the analysis of the named scientific problem is proved. The content of intelligent personality development at student youth is revealed.

Фунтікова Н.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук професор Г.П. Шевченко